

Пагалыме Зинаида Федоровна!

Шуко ылыше аягыи ўмыржым калыкыште кужу корно дене танастарат. Но кужу корно Тандан ўмырлан але келшен ок тол. Молак нанаш гын, эртыме корныдам куд тете дене веле тагастарен кертына. А тичмаш курым лу тете лейшаш. Тыгемже пўрымбө жап гыч Те пел ужаныжым веле зончовда. Палена, ўшанена: сылнымут саскада умбакыже тўвырга да тўвырга.

Тепдан юбилей пагытдам писатель-ылак жываке раш зийнен шогалме пагытлан шоглат. Марий сылнымут погынам пойдарыме пашашке ылыш ногорлыкым чумырен шуктымеке да шерыжымат, кочыжымат сайын пален налмеке гына ушненда. Первый произведенийда — «Томаша веле» ойлымаш — меннан «Ончыко» журналына 1958 ийыште савыкталте. Тудын почеш лудно-ылак «Сар ок лий ыле гын» повестьдам саламлен вацлийыч Тылеч вара «Кушто улат, палем?» роман дене куандарышда. Тудым Москвае «Современник» издательство савыктыш.

Эше теве мом палемдаш кўлеш: Те, Зинаида Федоровна, произведенийыи марлат, рушлат возеда але икте гыч весыш кусареда. Тыше «Живой родник» романда рушла шочо, у повестьдамат рушла возеда. Сандеве шочмо районысо марий-ылак, моткоч чын кутешнен, шке йоратыме писательышт керген тыше ойлат: «Куженер кундемын ўдыржбө сылнымут мурым кок йылме денат ик семынак сбралын шергылтара».

Зинаида Федоровна! Те «Ончыко» журнал дене эреак пентыде кылым кученда, тудым ончыкыжат у произведенийла дене куандареда маншн, ўшанен кодына.

Творческий сондыкта эреак поен шогыже!

ШОЛШО ПАМАШ

3. Каткован шочмыжлан 60 ий

Сылымут пашашке кажне писатель шке семьяже ушна: кожыжо студент улмыш годымак виян печатлалаш тўгалеш, тунамак тудык нерген критик ден рецензент-влак мохталтыме шомакым каласен шуктат; кожыжо первый произведенийым возаш пажмыж деч оячыч тўрлб кынам тыршен кусара, кусарыме кынагаже тўням ужашыже, умылашыже кугун полшат. А кожыжо, тургым корным эртымеке, илыш опытым поген ситарымеке, авторучкым кыдыш налеш, ужмыжо-колмыжо нерген шўм кургыж аса. Тыгай автор шукыж годым келге шоныманшан мутсаскам шочыкта, тудык мутсаскаже — илыш сўретлан поэзи, реализмже — сай негызан. Зинаида Федоровна Каткова — тургымло илыш корным эртыше марий автор-кокла гыч иктыже. Тудо сылымутан литературыш илыш опытышо да творческый сынже дене ойртомалтын толыш лектын.

3. Ф. Каткова 1922 ий 7 октябрьыште Марий АССР Куженер районысо Верхушут алаш шочын. Изиже годымак алаж деч поэзи кодым (ачаже, шке ашыжым кудалтен, брдыжкб лектын каен). Мбигб гыч помыш укелан лийын, латкуд няш Зинаида педагогический училищым первый курс гычак кудалтен. Тудын деч вара столовойышто кўмыж-савла мушкедышылан, вабачлан, сельпо складыште товароведлан пашам ыштен, калык судын секретарьже лийын. Икмынар ий МВД системыште служитлен. Пўрымаш тудым тўрлб вершбрышкат намен шуктен. Зинаида Федорова Хабаровский крайыште, Еврей автономный областыште, Южный Сахалиныште да Курил островлаште илен, пашам ыштен.

Сар деч оячыч сылымутым возаш тбчен оячен. Педучилищыште тунеммыж годым тудым нэн очеркше да ойлымашыже-влак рукописный журналеш лектеденят. Но тунам тудлан ала илышым палыме, серен моштымо ситен оыл. Тўгалше автор шудыж годым подражаний корно дене каен. К. Федин рведе писатель-влак дене жана пашлиймыж годым ойлен: «Илыш опыт деч поэзи литературышто нимомат от ыште; писательын личный опытышо, куанже да ойгыжо творчеством нимо деч чот пайдара, илыш опыт деч поэзи искусствышто ик ошкылымат ыштен от керт». З. Каткова марий кундем деч брдыжкб, кол промыселыш мнен, завод пехыш логалын, шуко егым ашлнеден, ўмыр корным кажне егын шке семьяже эртымыжым ужын. Чыла тудыже ончыкылык писательым чот шонаш таратен, тўрлб илыш сўрет мондалтымнн ушышыже ланем кодын. З. Каткован ик произведенийкын героньяже («Сар ок лий ыле гыч» повестьын героньяже Лиза), шке илыш корным шарнен ойла: «Могой самырык мый Мўндыр Эрвельш логалым! Вет школыш коштымо деч номым тунам нимом шынчен омыл, илышым шерыжымат, кочыжымат пален омыл. Тышке толмеке гына илыш йыжыглан манмым кўлеш семен умылаш тўгалым». Тиде ойлымо тўрысек авто-

рыш личный биографийже гыч лектын шога. З. Каткова шочмо кундемже гыч торашке кусымекемыже, уш-акыл шотышто тўрысек шуаралт шуын, шке манмыжла, илыш йыжыглан улмым кўлеш семен умылаш тўгалын. Тудлан литературышко, сылымутым серыме пашашке ушынашыже сар деч вара журналистыш савырнымыжат кугун полшен. Тудо, 1949 ий гыч тўгалын, «Молодая гвардия» (Сахалинск), «Молодой дальневосточник» (Хабаровск), «Новая жизнь» (Комсомольск-на-Амуре) газет редакцийлаште пашам ыштен, 1954 ийыште шочмо кундемашымыже ббрылын, Медведово районысо газет редакцийыште, Марий радиошто пашам ыштен. Ондакшым тытде информациялым, репортажым возен, паражым кугурак очеркымат, ойлымашымат сераш тўгалын. Журналистика паша дене З. Каткова кугун шўмештын. Чылалап палыме писатель-прозаик лиймекемыжат тудо чўжыдымак калыкым публицистический статьяже, документальный очеркше дене куандара.

З. Каткован тўналтыш кугурак произведенийже — «Томаша веле» ойлымашыже — 1958 ийыште «Ончыко» журналеш (4) савыкталт лектын. Кызытсе марий илыште тошто ден уш йыгыре улмыштым тиде ойлымашыште онгай парадокс семен сўретлен ончыктымо. Ойлымашым героньяже Ониса кува ятыр жал эре тошто койыш дене илен; черкыш кайышыжла, язык деч лўдын, автобусыш ок шич, шым монгым йолын тонка, йўд ашыш юмылан кумалде, иканат малаш ок воч. Но акрет годсо идеалым ўмыржб ынде кўчык, материализм чыже кажне йолтошкалтышыштак шичаш перла, кажне савырнымыште конча. Тўня илышын, йўлан чарныде вазталт толмыжым ужын, колын. Ониса кува руалме гай кенета вазталт кая, тудо черкыш автобус дене, южгунамже такси денат кудалеш, варажым радиолекцийым колышташ тўгалеш. Космосыш искусственный спутникеш пийым шыкден колтымо нерген уверым колын, вучыдымо шоныманыш вонча: «Ушем калыш тўгалын ала-мо... Тевме, юмыланат кумалын ом керт. Юмонга ончылан шогалын кумаллем, а шичча ончыланем юмын чурийже олмеш ола пий ббрдеш... Пийлан кумалат мо?»

Мый каваште рай уло шонышым, а тушто ынде пий чонештылаш, значит, нимогай рай уке». Реалигий ашыртыш деч айныше кува юмонажым чуланыш луктын шуа да библиотека гыч кондымо научно-популярный литературыш йымыртем лудеш. Тыгеракын, научно-технический революций материалистический мировоззрений кызытсе ял илышыш серен пурымо ойлымашыште раш коеш. Тиде ойлымаш печатлалт лекмеке, литературный критика куанен паленлен: «Автор илышыш активный серен пурыш тырша, тыге тыршымыжлан тудым шокшыш саламлаш кўлеш» (Марий АССР Писатель ушемыш Москва гыч 1960 ийыште пурышо отзым гыч).

Юмылан ўшалымашым, амызе койышым

ончыл мировоззрений дене келеш толдымыштым З. Каткова моло ойлымашлаштыжат онгайы сүретлен ончыктен («Таргылтыш», «Юмо ден турья пöчыж», «Юмылтымо тага», «Корем ня» да молат). Нине ойлымашлам иктыш тумырен, тудо 1972 жыште «Юлымо пöрт» сборникым луктын. З. Каткова тиде сборникыш пуртым ойлымашлаштыже тошто косам койдарен ончыкта, арамлогарыж, ег күшеш влаш шонышым, түрлө оккүллан ұшанышым сатирын чыаже дене сүретла. Тыге тудо М. Шкетанын, Д. Орайын, Г. Ефрушын тунгалме пашаштым умбакыже шуя. Южо ойлымашыже, мутлам, «Юлымо пöрт», «Таргылтыш», «Юмылтымо тага», сюжетный ситуациеже денат, проблематикыж денат 20-шо илесе марий прозым ятыр шотышто ушештара. Но «Юлымо пöрт» книга авторжо ямде корным угыч тошкымо деч коран моштен. Тудан возымыштыже кызмтсе саманын сыже, шулышыжб вигак коеш. Книга геройжо-влак түрлө оккүллан ұшанат тынат, нунын йырышт — мемнан жапысе техника: телевизор, холодильник, мотоцикл; отрицательный герой-влак, кумын лум дене егым ондален, штапельым, мотоциклым, телевизорым калнешт, кугезе коча годсо идеалым космос ден атом саманан кузе-гынат йбнештарынешт. Арамлан огыл критик Н. Каджов тиде кингалан рецензийым «Ракета да мужедше кум» маным лумден («Марий коммуна», 1972 ий, 16 май).

Тунгалтыш ойлымашлаштыжак З. Каткова айдемын юргö сынжым, койыш-кучышыжым мастарын сүретлен ончыктен. Рецензент Н. Каджов шке обзорыштыжо палемден: «Автор персонаж-влакым портретыштым, характерыштым сайын почын пуа».

З. Каткова ойлымашлаштыже лиризм кумыл, влышым у семын ончмаш чотак шижалтеш. Түрлө торым орлышыжла, З. Каткова кресанык пашан куатшым, тыглай айдемын чон юргö вийжым чапландара. Тидыже 70-шо ийлаште серыме «Тыйым йöраташ полико», «Пöртылмаш» ойлымашлаштыже ойыртемнак коеш. Ниче произведенийлам лудым лекмеке, тыгай жонымаш вуйыш толеш: айдеме — поро пашаже, яндар кумалжо дене низи, мотор.

З. Каткован ял илыш нерген возымыжо — веш актуальный конфликтан, пöсö драматизман, шонан таратыше. Тене налына «Пöртылмаш» ойлымашыжым: кыдалаш школым пытарыменже, Мишка ушкыл комплексны пашам менташ толеш, тушто тырышымыжым, чулым улмыжым ончыкта, но паша вереш ок код. Волташыже Егорка тудым жетывалвалыш, «Сай верыш», шижалташ тарата. Егорка тудым сымстарен айла: «Оймак улат, зрелость аттестатым налынат, а ушкыл мшкыр деч молым от уж». Кечывалвелне Мишка ондак шобашник артельыш ушна, паражым тегыз портышто оксан пашам мужи — тэ келажник леш, но йöратыме пашам ыштен илаш шүмжб ок таране. Мишка, шочмо ял деч поэма туркен корте, мбгыжб пöтылеш, алак комплексыш кая. Чыла тудым нерген З. Каткова, шүм вургыжы, обалыме каласкала. Произведенийыштыже уто сүрет, уто шомак уке. Писательница образный, детальным моштен сүретлен он-

чыкта, күлеш перыш гына пуртен шында. А детальже, уста прозаик С. Антонов манмыла, күчык жанр произведенийлан — ойлымашлан, очерклин — поэтик йöсөл, келыше; кожунам ик нзи деталь түрыс главан, кумда сүретым олаштен кертеш.

Лиризм кумылан ныжылге шокалымаш, романтика шулыш З. Каткован «Изи Самар», «Сомсок» ойлымашлаштыже рүдö берим налынат. Ниче ойлымашлам икшывелаклан поэмо. «Изи Самар» ойлымашыштыже автор Мундыр Эрвельш, тушто илыше нанай калыкым сүретла. Тора калыкым З. Каткова йöратен, чыла илыш йыжынтым пален ончыкта. Тиде ойлымашым лудмо годым К. Арсентьевын Приморьем шарнен возымыжо, нанай сонарас Дерсу Узала нерген каласкалымже вигак ушыш пура.

Ойлымаш ден очеркым савыктен лукшыжла, З. Каткова роман ден повестымамат возен шоген. 1958 жыште «Ончыко» журнален (5 №) «Сар ок лий ыле гына» повестыше лектын. Тиде произведенийыштыже тудо сар жапысе событийлам, сар деч вара совет калыкын тынж саманыште влаш тунгалмыжым кумдан сүретлен ончыктен. «Сар ок лий ыле гына» повесть шке проблематикыже денат, тунг содержанияже денат, жанровой форма ойыртемеже денат марий сйлышмутышто ончыко у ошкыл линым. «Очерки истории марийской литературы» (1963) кингаште тиде произведений нерген тыге каласыме: «З. Каткова сар жап нерген повестышым онгайы возен, тиде возымыжо дене тудо кызмтсе марий прозым пайдарен, повестыже герой-влакын илыш корнышт поро шонымашым тарвата, произведенийыште сүретлен ончыктымо чыла событий түрлө ойыртемышан, ойыжат-кванкат тушто ситышын уло».

З. Каткован повестыштыже ятыр событийже трагедий сынан: тун герой кокла гыч шукуштын умыраштым шуко сар күрлеш, героинялан — марий удыр Лизалан кугу ойгым, орлыкым сенашыже перна. Тудо сар деч ончыч ик марий рвезым — Элексейым йöратен, тудым дене пырля леш шонен. Но кугу сарын тургымыжо нуным ойырен: Элексей фронтыш каен, Лиза Сибирыш илаш толым, ондакыным заводышто, паражым газет редакцийыште пашам ыштен. Фронтышто Элексей велым сусыр ген, инвалид линым. Туте гынат тудо орлык ончылан вуйым ок саке, чыла йöсым сенашак тырша, пединститутышто тугеш. Тунем ок шукто — тошто сусыр тудым шугарыш каинен пышта. Лиза шектын колаш. Тудо шке семыже шока: «Сар керте, пүтынь илышым карген пытарыш. Ойлымашат огыл, понлан моткоч йöсö. Туте гынат влаш күлеш, мемнан гай солыкан ег туняште шуко уло! Чылашат ойгыпен шортын коштыш тунгалыт гына, вара мо леш?»

Лизан трагедийже оптимизм сынан, күчедлме куатан. Повестыште тудым тегыз сереш кушшо пүнчö дене тагастарыме: «Ончалнетат, пулаз мотырымат, шала мотырымат — мучашдыме кандалге айд ден кела, яндав юж да юалге мардеж; алакшито, флиб, ужаргыл-кандыч койыч, афэ толмын лупшалтеш, пүйто пүтынь тегыз шöллалтен колта; а күшнö, кү серыште, возышо дене скалам чот гына руалтек, су-

ончыя мировоззрений дене калыкеш толдымыштым З. Каткова моло ойлымашлаштыжат онгайым сүретлен ончыктен («Таргылтыш», «Юно ден турин шчыж», «Юмылтымо тага», «Корем ян» да молат). Нине ойлымашлам иктыш чумырен, тудо 1972 ийыште «Юлымо шөрт» сборникым луктын. З. Каткова тиде сборникыш пуртымо ойлымашлаштыже тошто косам койдарен ончыкта, арамлогарым, ег күшеш млаш шонышым, түрлө оккуллан ұшанышым сатырым чыяже дене сүрета. Тыге тудо М. Шкетанын, Д. Орайын, Г. Ефрушын тунгалме пашаштым умбакыже шуя. Южо ойлымашыже, мутлам, «Юлымо шөрт», «Таргылтыш», «Юмылтымо тага», сюжетный ситуацийже денат, проблематикыж денат 20-шо ийласе марий прозым ятыр шотышто ушештара. Но «Юлымо шөрт» кырган авторжо янде корным утыч тошкымо деч коран ноштен. Тудым возымаштыже кызмтсе саманын сыяже, шулышыжб аякак коеш. Кырган геройжо-алак түрлө оккулан ұшанат тынат, нуным йырышт — мемнан жапысе техника: телевизор, холодильник, мотоцикл; отрицательный герой-алак, кумын дум дене егым ондален, штапельым, мотоциклым, телевизорым паленешт, кугезе коча годсо идеалым космос ден атом саманлан кузе-гынат йбнештарынешт. Арамлан огыл критик Н. Кадыков тиде кыргалан рецензийым «Ракета да мужедше кува» маным думден («Марий коммуна», 1972 ий, 16 май).

Тунгалтыш ойлымашлаштыжак З. Каткова айдемын шөргб сынжым, койыш-кучышыжым мастарын сүретлен ончыктен. Рецензент Н. Кадыков шке обзорыштыжо палемден: «Автор персонаж-алакым портретыштым, характерыштым сайын почын пуа».

З. Каткова ойлымашлаштыже лиризм кумыл, влышым у семын ончымаш чотак шижалтеш. Түрлб торым орашшыжла, З. Каткова кресаньык пашан куатшым, тыглай айдемын чон шөргб вийжым чапландара. Тидыже 70-шо ийлаште серыме «Тыйым йбраташ полшо», «Пбортылмаш» ойлымашлаштыже ойыртемалык коеш. Нине произведенийлам лудым лекмеке, тыгай шонымаш вуыш толеш: айдеме — поро пашаже, ядар кумалжо дене вичи, мотор.

З. Каткован ял влыш нерген возымжо — веш актуальный конфликтан, пуб драматизман, шоныш таратыше. Теве налына «Пбортылмаш» ойлымашыжым: кыдалаш школым пытарыменкыже, Мишка ушкыл комплексын пашам ыштат толеш, тушто тыршымыжым, чулым улымыжым ончыкта, но паша вереш ок код. Полташыже Егорка тудым кечывалвелым, «Сай верыш», шижалташ тарата. Егорка тудым сымастарен ойла: «Оймак улат, зрелость аттестатым налынат, а ушкыл мбшкыр деч молым от уж». Кечывалвелне Мишка ондак шабашник артельыш ушна, варажым тегыз портышто оксан пашам мужш — та-келажник лжеш, но йбратыме пашам ыштен илаш шумжб ок таране. Мишка, шочмо ял деч посна туркен кертде, шбнтыжб пбтылеш, алак комплексыш кая. Чыла телым нерген З. Каткова, шбм буртыжым, обалым каласкала, Произведенийыштыже уто сүрет, уто шомак уке. Писательница образный деталым моштен сүретен он-

чыкта, күлеш перыш гына шуртен шында. А деталыже, уста прозаик С. Антонов манмыла, кучык жанр произведенийлам — ойлымашлан, очерклян — поснак йбмлаб, келшыше; кжгунам ик изн деталь тумыс гылан, кумда сүретым олаштен кертеш.

Лиризм кумылан ныжылге шонымашым, романтика шулыш З. Каткован «Изн Самар», «Сомсож» ойлымашлаштыже рудб верым налынат. Нине ойлымашлам икшывелаклан возымо. «Изн Самар» ойлымашыштыже автор Мудыр Эрвельым, тушто илаше нанай калыкым сүрета. Тора калыкым З. Каткова йбратен, чыла влыш йыжынты пален ончыкта. Тиде ойлымашым лудмо годым К. Арсентьевын Приморьем шарнен возымжо, нанай сонарзе Дерсу Узала нерген каласкалымкыже аякак ушыш пура.

Ойлымаш ден очеркым савыктен лукшыжла, З. Каткова роман ден повестымамат возен шоген. 1958 ийыште «Ончыко» журнален (5 №) «Сар ок анй ыле гын» повестыше лентын. Тиде произведенийыштыже тудо сар жапысе событийлам, сар деч вара совет калыкым тынж саманыште влэш тунгалмыжым кумдан сүретен ончыктен. «Сар ок анй ыле гын» повесть шке проблематикыже денат, тунг содержанияже денат, жанровой форма ойыртемже денат марий сйлымутышто ончыко у ошкыл лийым. «Очерки истории марийской литературы» (1963) кыргаште тиде произведений нерген тыге каласыме: «З. Каткова сар жап нерген повестышым онгайым возен, тиде возымыжо дене тудо кызмтсе марий прозым пайдарен, повестыже герой-алакым илаш корнышт поро шонымашым тарвата, произведенийыште сүретен ончыктымо чыла событий түрлб ойыртемашан, ойгыжат-кванжкат тушто ситышым уло».

З. Каткован повестыштыже ятыр событийже трагедий сынан: тун герой коклагыч шукаштым умырыштым шушко сар кўрлеш, героинялан — марий удыр Лизалан кугу ойгым, орлыкым сешашыже перна. Тудо сар деч ончыч ик марий рвезым — Алексейым йбратен, тудым дене пыля лжж шонен. Но кугу сарым тургымжо нуным ойырен: Алексей фронтыш каен, Лиза Сибирьыш илаш толым, ондакышым заводшышто, варажым газет редакцийыште пашам ыштен. Фронтышто Алексей велым сусыртен, инвалид лийым. Туге гынат тудо орлык ончылан вуыым ок саке, чыла йбсым сешашак тырша, пединститутышто тугемеш. Тунем ок шукто — тошто сусыр тудым шугарыш маннен пышта. Лиза шкетым коеш, Тудо шке семынже шола: «Сар керте, пўтныш илышым кэрген пытарыш. Ойлыманат огыл, понлан моткоч йбсб. Туге гынат влэш күлеш, мемнан гай оалыкан ег туняште шуко уло! Чыламант ойгыпен шотын коштан тунгалыт гын, вара мо лжеш?»

Лизан трагедийже оптимизм сынан, кучедалме куатан. Повестыште тудым тегыз сешеш кушо пўнчб дене тагастарыме: «Ончыланетат, пураш мотырымат, шола мотырымат — мучашдыме кандалге айд ден кела, яндаш юж да жалге нэрдеж; алакшито, флб, вжалгыш-кандыч койыч, айд телым лупшалтеш, пўнчб пўтныш тегыз шблалтен колта; а күшнб, кў серыште, вожшо дене скалам чот гына руалтен, су-

тым, янде образым кучылтын огыл. Литературовед С. Черных «Марий роман — кушмо кормышто» (1970) статьяштыже воза: «М. Шкетан ден Шабдар Омылан вочын кодымо слынымут вакчалыкышт З. Каткова угыч, кодымо гана пурен гынат, тудо, кызатсе илыш дене келшышын, тиде пакчам у семьярак почын, манаш леш. Ме Катерина Яшмолкинан образше гоч кызатсе марий ыдырамашын корго шонымашыже кушым, коммунистический обществом иштине пашаште пбрьет дене иктёр ошкылмышкым, еш ден общественный илышыште верже моткоч кугемным да келгемным ужына».

«Кушто улат, пналем?» романыштыже автор марий калыкын илыш-йўлажым онгайын, сьрелен сўретлен, калык традицийыште сайжат, порыжат сьтышынак уло манаш ончыктен. Тудо шотла: ял илыш гыч чылажат лектын вочаш, мондалташ огап, КПСС ЦК пеленсе Общественный наука акадейиын лужмо сборникыштыже обьялтеп: «З. Каткова «Кушто улат, пналем?» романыштыже ял илыш гыч можо тоштыш кайымым, пытыным, можо ончыланат кодмым раш ончыкта» (Идеологическая работа партии и литературы развитого социализма. Статья-вак сборник, Москва, 1978 нб).

Ятыр уым, кўлешаным каласышыжла, З. Каткова шке романыштыже чылажымак келгын сўретлен ончыктен кертын огыл. Москва олесе рецензент Г. Белнев 1978 ийыште печатлыме «К проблеме идейно-художественного единства советской многонациональной литературы (Литературы народов Поволжья и Приуралья)» статьяштыже туран паленда: «Романыште южо конфликтше ўмбап ончыкталтеп, илышым куштылемден ончыктымат икмыняр кошш. Мутат уке, «Кушто улат, пналем?» книгаште рашемден шуктыдымо, тьрсыр вер але уло, туге гынат тудо тўг шотышто сас, саманлан келшыше. Айдемным пагалымаш, гуманизм кумыл З. Каткован романжым кўлешан, актуальный произведенийыш савырен.

Тале литературовед В. Сучков «Действительность искусства» (1978) монографияштыже воза: «Гуманизм корно дене кайыме, айдемным, личностым аралыме, тудын корго кувтышым моткымо — социалистический реализм искусствын ик рўдб ойыртежеш». Тиде ойыртеп З. Каткован драматургияштыжак рашынак кошш. Драматургияштыжат тудо совет айдемным нблтен ончыкта, романтизм чыч дене сўретла.

З. Каткова пьеса ден пьесенировкылам янде кумло ий леш воза. 1956 ийыште Д. Орайын «Оляна» повестышым пьесыш савырен, варажым ик актан комедий-вакыкы Калык творчество пьртын сборникыштыже печатлен, курчак театрын репертуаржым пойдарап пелшен. 1976 ийыште «А вуй ўмбалне яндар кава» драмым возен да тиде драмым М. Шкетан лўнеш Марий театр модын ончыктен.

1975 ийыште РСФСР писатель-вак сьздыште С. Михалков ойдап: «Кызыт Россиясе драматургий тўрлб жанран лянс тўналыш; автор-вак, илыш чынам кундан ончыкташ шонен, у сьенческия формым кычалыт. Мутлам, пытартым жапыште драматургия-вак документальный, пу-

блицистический драмым, поэтический обзорный, репортаж-пьесым возат (С. Михалков, РСФСР писатель-вакын 4-ше сьздыштышт ыштыме доклад. «Литературная газета», 1975, 17 декабря). З. Каткован Марий театрен шыдыме пьесыже документальный, хроникальный негылан, тудым драматизированный репортажлан, романтико-публицистический драмылан шотлап леш.

1967 ий кенгежым Волжск олаште бандит-уголовник дене вазылайнашеш комсомолец-дружинник Л. Орлов геройла колеш. Колымыж ден вара тудын лўмжым Марий комсомола организациыш Почетный книгашыже возен шыдыме. Л. Орловын подвягше дене палыме лиймеке, З. Каткова реальный фактым произведений рўдылан ойырен палыш. Следственный дела ден судейный протокол гыч ятыр образный деталь, ситуаций пьесыш сюжетышыкыже пурен. Чыч фактым сюжет рўдылан ойырен палышыжла, З. Каткова тыглай регистраторыш, репортерыш савырен огыл. ВЛКСМ Марий обкомын секретарыже, журналист В. Орлов «Прикосновение к подвигу», рецензияштыже воза: «Залыште электротул лбрыш, занавес почышто да спектакль тўгале. Мыя «А вуй ўмбалне яндар кава» пьесым ончылагочак, рукописыштыжак лудынам иле, туге гынат сьеныште модным шўм вургыж ончем. Автор документым шотыш палаш кугун тыршен, сьеныште модмо ятыр эпизодшо илышыште чыжак денак лийып, туге гынат итак кошш; писатель сўретым иштак всемден, Весемден гын мо вара? Вет тудо пьесыш, слынамутан произведенийым возен...»

Пьесыш авторжо сылжс иктешлыман йбн дене кугун пайдаланен. Тудын геройжо — конкретный, илышыште чыжак денак лийше ег веле огыл, чумыр рвезе тукымын сылжым иктешлен, типизироватлен ончыктышо литературный образ.

З. Каткова ойдап южо произведенийыштыже гражданственность проблемым ишш йондышырак нблталын иле. «Тошто язык» (1966) повестьыштыже тудо, социальный идеалдыме гуманизмым сьеш ужым, бандит-уголовникым образарен ончыктен. А дружинник Л. Орлов нерген пьесыштыже сай айдемным пуштышо уголовникын йот ег улымыжым ужына. Тудын вазитареш совет калыкын тыным пашажым аралыше комсомолец-дружинник Орлов лўдде шогалеш.

Лена Орлов блатной романтикым шимолан йбрдымылан шотла. Тудо умчала: блатной романтика чыч гуманизм дене келшен ок шого. Осал тушман вазитареш лекше рвезе дружинникжым З. Каткова эпический геройыш луктеш, тудым романтизм кумыл дене ончыкта.

Иктешлем, кугемден сўретлен пумылан кбра Лена Орлов пьесыште символ койыш образыш савырен. Тиде образ-символым ончыкташ З. Каткова условный приемлам кумдан кучылтеп; мутлан, пьесыш геройжо колымыж ден вара, сьеныш лектын, илыше-вак дене илыше гай мутлана, айдемным йбратеш, элын гражданинже лянс нуным ўжын ойда, постановкышто ончыктымо событий-вакыдан моральный, нравственный акым пуа. Модын ончыктымо герой-вакыш обьямо мутышышт 47чкыдынак публицистика оып пура; пнса-

телинча шижалиман-монгол йби дене пайдалана. Чыла тидеже постановкыш патетикам, пафосым енара. Тыге З. Каткова реальный гуманизм активный, действительный лейшан ияне шонмизыным шулдыранда, колтен ончыкта.

Социалистический гуманизм яра вереш, нимо уке гыч шочын огыл. У туня верыныи крещалме революционный традицийн эн сай ойышшо, куатле шулышыжб тиде гуманизмыш кўрылтаде пурен. Сандеян З. Каткова лу ий ожко историко-революционный романым возаш книжыи, гуманизм проблемым тиде произведенийыштыже рўдб верыш шанден. Романыжым тудо рушла нозен да «Живой родник» маньш лўмден (южо главахым автор марла возен да «Марий коммуна» газетеш печатлен).

«Живой родник» роман — аличность тенденция произведений. Тушто коло идальк наре жапым авалтен иалме, шуко энгын илыш корныжым ушеш кодшыи сўретлен ончыктым. Действий марий алыштат, волостной олаштат, куту олаштат эрта. З. Каткова революций пагытым сўретлыме гыч тўнгалешат, 20-шо ийлаште ялым умдыме нерген радамлен каласкален кая. Книга колхоз илыш сеныме, социализмын чоктен шуктымо дене пыта. Социализм саманын тўнгалтыш йыжыкже, тўнгалтыш этапше «Живой родник» романыште кундан, тўрлб ойртемшыжге, ваян конфликтимге лудшо эн очылаи конча.

Эртыше пагытым сўретлен ончыктымжо годым З. Каткова илж годым ужмыжлан энгерта, эн ойлымым, ветеран-алакын шаркымшыштым сюжет негышалан иалеш. Тидеже, мутат уке, тудын романыжлан историзм сыман пуэн, кўлеш образым, чын детальным мушыжже полшен.

Социалистический реализм литературышто историзм принции, ончыко ужым, илыш йыжыкым сўретлен келыштарыме дене ойртемалеш. Марий писатель Шабдар Осип социализм сенен толыным сўретлен ончыктымо шотышто иел курым ожко ик статьяштыже тыге каласен: «Социалистический реализм илышым ончык шупшыи шогышо революций куатым ончыктен пуаш йодеш, социалистический реализмын вайже — тачысе келыште иеле огыл, ончык кайыманше, мушадиме куту перспективыште» («У вий», 1935 ий, 1 №). «Живой родник» романыште не революций тургым жапыштак эрласе кече нерген шонмым, пивалан ончыкылык верч геройла кучедалым ужына. Мер иашалан уло вийыштым, уварыштым пуат туныктышо Иван Протасов, салтак-фронтовик Антон Топорков, нелер Семен Пирогов. Класс тушман-алак комиссар Иннокентий Протасовым, илласе активист Степан Захаровым пуштыт. Чыла йбсым сенен, ончыл эн радамшыи Елизавета Шуматова лектеш. Тудо шочмо илаштыже удраманш кекла гыч нитб деч ончыл коммунист партияш шур, тале организатор, массым нўден кайыше эн лнеш.

Елизавета Шуматоваи образше Д. Орайын Олянажым ушештара. Тудын чарыде ашталт, внян толмыжым, мировоззрений идея шотышто кушмыжым сайын ончыктым. Романын авторжо тиде образым сў-

ретлен, поэмы шумыжко годым схематизм деч коран кертын.

З. Каткова шке геройжо-алакым чыла тўрсырыштыге сўретла, ятыр персонажыиш илыш корныжо, кагыр-кугыр, Теве Шуматов Вальыш — поян марийын йорло ушыкаже; кочажын шылтен кодымо оксажым мулаш шонен, тудо тўрлб йогылышыым цыта. Тушман эн кидыш верештын кола. Кочан оксажым кычальнак, тудын родыжо Шуматов Ондрий бандитыи савырма.

Ончыл мировоззренийым ушыш иалме, сайын умылаш тўнгалме айдемым айлывытара, тудын юргб тулжым илыжта. Натале илж годымаяк эчаж деч посна кодеш, нуажыште, йорлылышышто ила. Сут алаже, асат илаже тудым кырат, эре вурсат. Натале леш угышб гынат, орлык илышым ок чыте, олашкже шылын кая. Тушечыл коммунистка лейын пўрталеш, шочмо алыштыже колхозым вуйлаташ тўнгалеш. Поян удыр Лелька Басова, кулак ешыж деч ойырлен, йорло-палак дече ушна, у алышым чокташ уло кумылжо дене волына. Икмакаш, «Живой родник» романыште илаш ден саман нигунам шытыдыме, куатле вий семын ончыкталтыт. Писатель тиде вийым курым йымач шолын йоген лекше яндар Памаш дене тагастара. Романын тўн героиняже Елизавета, тиде Памаш тўрыш миеи шогалешат, ойла: «Не вода — березовый сок... Не потеряли силу родники земли марийской, Журчат, на радость людям, Живая в них вода...»

Илыше вўд дене тагастара З. Каткова калыкын вий-куатшым, ончыко сенен кайымыжым.

З. Каткова литературышто онгай корно дене кая: тудо слынымутан произведенийлам марлат, рушлат воза. Шочмо йыдыжк дене тудо «Сар ок лий ыле гыч», «Тошто язык» повестылам, ятыр ойлымышым, «Кушто улат, пивалем?» романын, «А вуй ўи-балне яндар кая» пьесым возен, руш йыме дене — «Живой родник» романын, «От себя не уйдешь», «Черная кошка», «Преступления нет» повестылам, шуко публицистический статьям, очеркым. Рушла серымж годымат писательница шочмо кундемжым, шочмо калыкыиш илышыжым сўретлен ончыкта. Марий фольклорын ароматше, марий илыш-йфлан тўсыжб тудын рушла возымо произведенийлаштыже раш коеш. З. Каткова шке мурпашаж дече С. Чавайын, М. Шкетанын, Н. Лекайнын тўнгал кодымо пашаштым умбакыже шуж.

Зинаида Каткова — кызыт марий слынымутышто ик ончыл верым иалым шога. Тудо шочмо калыкыишлан шуко сай книга пўлеклен, ятыр произведенийже — «Кушто улат, пивалем?» романже, «Сонцов» повестыше да молат — Москваиште печатлалт лектыныт. Творчество илшаште куту заслужыжлан тудым Совет правительство «Знак Почета» орден дене наградылен. Но уста прозаикна войыным ок илж мурпаша куатше вили памаш гай эре шолын, талышнен шога. Кызыт тудын ушыштыжо — ончыкылык у книга нерген шонмаш. Тудо адал романын, повестылам, пьесым ядыла. З. Катковаи творчествыже — поледме, тўвыргымб пагытыште.

КИМ ВАСИН